

CUMHURİYET DEVRİNDE TÜRK DİLİNDEKİ GELİŞMELER

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C.1, TDK Yay.:629, Ankara 1995

Bilindiği gibi Cumhuriyet devri, siyasal hayatımız bakımından olduğu kadar sosyal yapımız ve kültürel şekillenmemiz bakımından da Türk toplumu için yepyeni bir devrin başlangıcıdır.

Yeni Türk devletini kurmuş olan M. Kemal Atatürk, 1919-1922 yılları arasındaki çetin savaşlarla, Türk halkını siyasî bağımsızlığına kavuşturup 1923 yılında Cumhuriyeti ilân ettiği zaman bunu asla yeterli bulmamıştır. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının askerî ve siyasî bir sarsıntıdan çok, kökleri sosyal temellere dayanan çöküntülerden ileri geldiğini çok iyi biliyordu. Sosyal kurumlar ve iç yapısı sağlam temellere dayanmayan bir millet, uzun zaman bağımsız kalamazdı. Nitekim III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde ve *Tanzimat*'tan buyana yapılagelen ve "ıslahat" diye adlandırılan denemeler iyi sonuç vermemişti. Atatürk, bağımsızlığı yalnız siyasal olarak değil, sosyal ve kültürel yanları da bulunan bir bütün olarak kabul ettiği içindir ki, ülkenin siyasî bağımsızlığını yeterli bulmamış,¹ Türkiye Cumhuriyeti halkına sosyal yapısı ve kültür değerleri bakımından çağın şartlarına ayak uydurabilecek, hattâ, çağdaş uygarlığın ön safına geçebilecek² modern bir kimlik kazandırmak, varlığı boyunca kendisine güç kaynağı olabilecek köklü, sağlam ve geliştirici bir yol çizmek istemiştir. Bu durumu: "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mânâ ve eşkâliyle (şekilleriyle) *medenî bir hey'et-i içtimaiye* (toplum) haline isal etmektir (getirmektir)"³ diyen Atatürk, inkılâpları, millî kişiliğe ve "Türklüğün gerçek değerlerine kavuşma mücadelesi" olarak vasıflandırmıştır.

İşte Atatürk'ün düşünce sisteminde yer almış olan inkılâplar, Türk halkını böyle bir hedefe ulaştırabilmek için başvurulmuş ve gücünü tarih bilincinden almış olan yenileşme hareketleridir. Bundan dolayı Türk toplumu Cumhuriyet'in ilânından başlayarak bir çağ değiştirme sürecine girmiştir.

Atatürk, yaptığı inkılâplarla doğrudan doğruya Türk milletinin kültür kimliği üzerine eğilmiş ve kültürün her alanına gereken değeri vermiştir. Ancak, dil ve tarih konularının kültür içindeki özel yerleri dolayısıyla, bu iki alana zaman zaman bizzat çalışarak da derinlemesine yönelmiştir. Dil, kültürün en iyi anlatım aracı ve bir milletin en değerli kültür hazinesi olduğu için, Cumhuriyet devrinde, Türk diline yeni bir gelişme yolu çizilmiştir. Cumhuriyet devrinde Türk dilindeki gelişmelerin ne anlama geldiğinin daha iyi kavranabilmesi için, dilimizin Cumhuriyet'ten önceki durumuna kısaca işaret etmekte yarar görüyoruz:

Cumhuriyetten Önce Dilinin Genel Durumu

XIII. yüzyıldan başlayarak Anadolu'da Selçuklular dönemindeki Farsça ve Arapça hâkimiyetine karşı bağımsız bir yazı dili mücadelesi vermiş olan *Oğuz Türkçesi*, Eski

¹ Bk. "Onuncu Yıl Nutku" (29.10.1933), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.2, Türk İnkılâp Tarihi Enst. yay., I, 4. baskı, Ankara 1989, s. 318.

² Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Türkiye İş Bankası yay., Ankara 1956, s. 114.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 214.

Anadolu Türkçesi diye adlandırdığımız dönemde, yani XIII.-XV. yüzyıllar arasındaki devrede, bir yazı ve edebiyat dili olma yönünde büyük gelişme göstermiştir. XV. yüzyıl ortalarında, Anadolu’da artık bir yazı dili birliği kurulmuş bulunuyordu. Yunus Emre’nin şiirleri, Dede Korkut hikâyeleri, Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’i ve bunlara eklenebilecek daha birçok eser, dil yapıları bakımından bu dönemdeki gelişmenin canlı örnekleridir. Bu gelişmede, Selçuklu Devleti’nin parçalanması üzerine kurulan Anadolu Beylikleri’nin başında bulunan Oğuz-Türkmen beylerinin millî geleneklerine ve Türkçe’ye verdikleri bilinçli değerin büyük payı olmuştur.

Ne yazık ki, bu mutlu dönem, Türkçeyi daha ileri bir gelişme aşamasına ulaştıracak kadar uzun sürmemiştir. XV. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti’nin sınırlarını genişletip bir imparatorluk hâline geçisi ile birlikte yazı dilinin akışında da Türkçe aleyhine büyük değişimler olmuştur. Bu değişikliğin en önemli belirtileri Arap ve Fars kültürünün yeniden ağırlığını göstermeye başlaması, medrese öğrenimine Arapça ve Farsça eserlerin öncülük etmesi, Türk saraylarında yabancı şairlere daha çok değer verilmesi şeklindedir. Bu türlü gelişmeler, saray erkânı ve aydınlar arasında koyu bir Osmanlı-İslâm sisteminin yer almasına, hattâ Farsça’nın işlenmişliği karşısında bazı şairler tarafından Türkçenin yetersizliğine ve hor görülmesine yol açmıştır. Bu olumsuz gelişmelerin nedenini öncelikle Osmanlı Devleti’nin siyasal ve sosyal yapısında aramak gerekiyor.

Bilindiği gibi, her toplumun yaşayış düzeni, o toplumun bağlı olduğu ana ilkelere ve dünya görüşüne göre şekillenir. Osmanlı toplum düzeninde de islâmî dünya görüşü hâkim olduğundan, imparatorluk teokratik bir siyasî yapıya sahipti. Bu sebeple, devlet anlayışında “milliyet” ilkesinin yerini “din” ve “ümme” ilkeleri almış bulunuyordu. Ayrıca, çeşitli ırk, din ve milliyetlere mensup unsurların imparatorluk sınırları içinde tutulabilmesi için de “Osmanlılık” ilkesi benimsenmişti. Bu nedenle millî bir devlet politikası izlenemiyordu. Millî bir dil politikası da yoktu. Bu yüzden millî şuur toplum bilinci gittikçe zayıflıyordu. Bunun dile yansımaları da elbette Türkçenin aleyhine oluyordu.

Gerçi Osmanlı yazı dili kendi devrinin kültür şartları içinde çok işlenmiş; sanat bakımından da en yüksek noktasına ulaşarak güçlü bir medeniyet dili hâline getirilmişti. Ne var ki, bu dil, artık *Osmanlı Türkçesi* dediğimiz Arapça, Farsça kelime ve kuralların yoğunluk kazandığı, Türkçenin çok geri plânlara itildiği karma ve yapma bir sınıf dili durumuna gelmişti. Bu durum aydınların dili ile halkın dilini birbirinden ayırmış; bir aydın halk kopukluğu doğurmuştur. Böylece, hor görülerek üçüncü plâna itilmiş olan Türk dili, Arap ve Fars dillerinin gölgesinde bir sığıntı durumuna düştüğü gibi, iç yapısını saran bu yabancı kelime ve ekler yüzünden, gelişme ve gürleşme imkânını da kaybederek kısırlaşma sürecine girmişti.

Tanzimat ve Servet-i Fünûn devirlerinde dil konusu Batı’ya yönelmenin etkisi ile bilinçli bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, şu var ki, gösterilen bütün çabalar dili yalnız Osmanlıca temelinde sadeleştirme yolunu izleyebilmiştir. Buna karşılık, Tanzimatla girilen Batı’ya yöneliş, dilde yeni kavram ve terimleri gerektirdiği ve dilin bunları karşılayabilecek nitelikte olmaması, bu kez de Osmanlıca’nın kapılarını Batı dillerine, özellikle Fransızca’ya açmış bulunuyordu. Böylece bu dönemin belirgin özelliği olan kültür ikileşmesi dilde de kendini gösteriyordu. Ayrıca, Tanzimat sonrasında 2. Meşrutiyet’e kadar uzanan dil tartışma ve tutumlarında Tasfiyeciler’in ve Fesahatçılar’ın temsil ettikleri görüşlerle iki yönlü bir sunilik ve aşırılık hâkim olmuş bulunuyordu. Bu

iki kutuplu aşırılık, ancak 1911-1923 yılları arasını dolduran *Millî Edebiyat Akımı* ile törpülenebilmiş ve bu akımla Türkiye Türkçesine geçiş için elverişli bir ortam hazırlanabilmiştir.

Cumhuriyet Devrinde Türk Dili

İşte Cumhuriyet devrine girildiği zaman Türkçenin içinde bulunduğu genel durum buydu. Yukarıda konuşmamıza başlarken belirttiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş şartları bakımından imparatorluk yapısından millî bir devlet yapısına geçişin damgasını taşıyordu. Cumhuriyet'in bu özelliği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "*Devlet-i Osmaniyye*" terimi ile anlatılan karma bir toplum yapısından "*millet*" ve "*Türk milleti*" ilkesine, topluluğu oluşturan "*ümme*" bağından da "*lâiklik*" ilkesine ve "*millet*" bağına geçmekle sağlanabilmiştir. Devletin kuruluşu ana felsefesi itibariyle böyle bir fikir temeline oturtulunca, elbette devlet varlığını oluşturan sosyal kurumlar da bu temel felsefeye paralel bir gelişme gösterecektir. Bu bakımdan, Cumhuriyet devrinde bir inkılâp konusu olarak ele alınan Türk dili, millî devlet politikasına paralel bir millî dil anlayışına dayanmaktadır. Atatürk, Türk dilini yönlendirmek üzere verdiği direktiflerde, sosyoloji ve dil gerçeğine uygun olarak dil ile millet ve millet ile kültür arasındaki bağı ön plânda tutmuştur. Çünkü, o, bir toplumun sosyal yapısından ve tarihî birikimlerinden gelen bütün değerlerin dilde toplandığını, bu bakımdan dil ile kültür arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu; bir toplumun millet vasfını alabilmesinin her şeyden önce, o millete has gelişmiş bir dilin varlığı ile mümkün olduğunu; dilin sosyal yapıyı birleştirici, bütünleştirici ve geliştirici bir işlevi bulunduğunu, millî birlik ve beraberliğin de ancak toplumun bireylerini birbirine perçinleyen dille sağlandığını; millet bütünlüğünün geleceğinin de dille güvence altına alınabileceğini çok iyi biliyordu. Bu gerçekler Atatürk'te şu sözlere ifadesini bulmuştur: "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği nihaysiz felâketler içinde ahlâkını, an'anelerini, hâtıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.*"⁴

Atatürk, yabancı dillerin hâkimiyeti altına girmiş olan bir dilin kendi kendini yenileme ve yaratıcılık gücünü de kaybedeceğini biliyordu. Esasen, ünlü dilbilimciler de ancak kendi dillerinde ilerleme yapabilen milletler gerçek birer kültürün yaratıcısı olabileceği görüşündedirler.⁵ Bu durum gösteriyor ki, bir toplum ile o toplumun kültürü arasındaki manevî bağı perçinleyen ve millî bilinci ayakta tutan manevî güç dildedir. Atatürk, bu gerçeği de şu sözlerle dile getirmiştir: "*Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki, bu dil şuurla işlensin!*"

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."⁶

⁴ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Elyazarı*, TTK. yay., Ankara 1969, s. 19.

⁵ Bk. Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil Kültür Bağlantısı*, İstanbul 1955, s. 42 ve ött.

⁶ Sadri Maksudî Arsal, *Türk Dili İçin*, İstanbul 1930, iç kapak sayfası; Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili* (Belgeler), TDK. yay., Ankara 1992, s. 190, Belge 88.

Böyle bir fikir temeline dayanan, Türk halkının tarihî ve sosyal ihtiyaçlarından kaynaklanmış olan dil inkılâbını uygulama bakımından iki ana safhaya ayırabiliriz. Bunun birinci safhası 1928 yılında gerçekleştirilen yazı inkılâbı, diğeri de 1932'de başlatılan dilde Türkçeleşme çalışmalarıdır.

Yazı İnkılâbı

Arapça ile Türkçe ayrı ayrı dil ailelerine bağlı oldukları ve iki dilin ses yapısı ile gramer kuralları arasında herhangi bir yakınlık bulunmadığı için, Arap dilinin ihtiyacından doğmuş olan Arap yazısı Türkçe için kullanışsız ve öğrenilmesi güç bir yazı durumundaydı. Oysa okuyup yazma oranının artması ve eğitim seviyesinin yükselmesi, Türkçe'nin yapı ve işleyişine uygun bir alfabenin varlığına bağlıydı. Ayrıca, bir toplumun çağdaşlaşma niteliği kazanabilmesi de onun eğitim seviyesindeki yükseklikle orantılıydı. Bu gerçekler Atatürk tarafından: "... Bir milletin, bir hey'et-i içtimaiyenin yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez, bundan insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa, bu hata bizde değildir. Türkün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz."⁷ sözleriyle dile getirmiştir.

Alfabe konusundaki sistemli araştırma ve çalışmalarla Türkçenin ses yapısına uygun duruma getirilen Lâtin alfabesi temelindeki millî Türk alfabesi, 28 Ağustos 1928'de uygulamaya konmuştur. Denebilir ki, millî eğitim ve kültür alanındaki gelişmenin ilk yapı taşı niteliğindeki yazı inkılâbı, Atatürk'ün ifadesi ile ülkemizin yükselme mücadelesinde başlı başına bir merhale dir.⁸

Dil İnkılâbı ve Ulaştığı Sonuçlar

1932 yılında başlatılmış olan dil inkılâbı, 12 Temmuz 1932 tarihinde Atatürk tarafından kurdurulmuş ve ilk tüzük taslağı da kendisi tarafından hazırlanmış olan *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* (daha sonraki ve bu günkü adıyla *Türk Dil Kurumu*) tarafından yürütülmüştür.

Dil inkılâbının ulaşmak istediği temel amaç, Türkçeyi uzunca bir sürede, çağdaş dünya medeniyetinin gerekli kıldığı bütün kelime ve kavramları karşılayabilecek düzeyde üstün bir kültür dili durumuna getirebilmektir. Bu amacı kısaca dilde çağdaşlaşma diye özetleyebiliriz. Bu temel amaca ulaşılabilmesi için çizilen daha kısa vadeli hedefler de şunlardır:

1- Türkçemizi kendisine yabancı kalmış ve gelişmesine engel olmuş pürüzlerinden ayıklamak,

2-Dilimize, kendi kuralları ve zevk anlayışı içinde türetme ve birleştirmeler yapabilecek bir işleklik kazandırmak,

⁷ Atatürk'ün *Maarife Ait Direktifleri*, İstanbul 1939, s. 28; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.2, s.253.

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. yay., Ankara 1973, s. 51-58; "Türk Dili ve Arap Alfabesi", *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yay., Ankara 1991, s. 10-19.

3- Eski kaynaklarımızdan, halk ağızlarından alınan sözler ve yeni türetmeler ile kelime hazinemizi zenginleştirmek,

4- Aydınların dili ile halkın dili arasındaki kopukluğu gidermek, ona toplum içinde birleştirici ve bütünleştirici bir nitelik kazandırmak,

5- Türkçemizi bir öğretim ve eğitim dili olarak modern ihtiyaçların gerekli kıldığı imkânlarla donatabilmek,

6- Bilim ve sanat dili ile teknik alanların gereksindikleri terimleri Türkçenin kendi imkânları ile karşılayabilmek,

7- Türkçenin zenginlik ve güzelliklerinin ortaya konabilmesi ve dünya dilleri arasındaki yerini alabilmesi için, onu bir bilim kolu olarak ele alıp kaynaklarına inen derinlemesine araştırma ve incelemelerle beslemek,

8- Sonuç olarak Türkçeyi zengin bir edebiyat, bilim, felsefe ve sanat dili hâline getirebilmek.

Bir yandan bu hedeflere yönelmiş çalışmalar sürdürülürken bir yandan da dil konusunun çeşitli katkılarla olgunlaştırılabilmesi için belirli aralıklarla dil kurultaylarının toplanması kabul edilmiştir. 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanmış olan I. Türk Dili Kurultayı'ndan sonra, Türk dili üzerindeki çalışmaları yönlendirecek mükemmel bir ana program hazırlanmıştır.⁹

Dil konusu üzerindeki çalışmalar ve uygulamalar, genellikle Atatürk devri çalışmaları ve Atatürk'ten sonraki çalışmalar olmak üzere iki döneme ayrılabilir. Atatürk devrindeki çalışmalar, 1932-1934, 1934-1936, 1936-1938 dönemleri olmak üzere, halk ağızlarından eski yazılı kaynaklardan kelime derleme, yeni kelime ve terimler türetme faaliyetlerini içine alan ve gelişmeler bakımından birbirini tamamlayan yahut da bazı dalgalanmalar ve farklılaşmalar gösteren üç basamaktan geçmiştir. Bu dönemlerde Atatürk, dil konularına bizzat eğilmiş, gerektiğinde "dil sofrası" diye adlandırılan akşam toplantılarında, bu konuları olgunlaştırmak için o devir düşünce erbabının tartışmalarına açmıştır. Hatta 1934-1936 arası dönemde, "tasfiyecilik" yolundaki çalışmaların dili bir çıkmaza doğru sürüklediğini 1936'dan başlayarak frenleyici önlem almaktan da çekinmemiştir. *Güneş-Dil Teorisi* ile bu yolu tıkamıştır.

Dil çalışmaları Atatürk'ten sonraki dönemde de devam etmiştir. Ancak, bize verilen süre içinde bu dönemdeki çalışmaların ayrıntılarına girmek mümkün değildir. Bu nedenle 70 yıllık dönemin genel bir değerlendirmesini yaparak gelişmeleri madde başları hâlinde vermek istiyoruz. Bu gelişmeleri şu noktalarda özetleyebiliriz:

1- Cumhuriyet devrinde Türk dili, Tanzimat-Cumhuriyet arası dönemde olduğu gibi yalnız edebî görüş ve akımların gereği olarak değil, sistemli bir kültür davası olarak ele alınmıştır. 1932-1950 yılları arasında devletin himayesi altında yürütülmüştür. 1983'ten başlayarak bu gün de o doğrultudadır.

2- 1924 yılında Atatürk'ün direktifi ve kendi imzası da bulunan bir Bakanlar Kurulu kararı ile *İstanbul Darü'l-fünunu*'na bağlı olarak kurulmuş olan *Türkiyat Enstitüsü*, Türk dili ve Türkiyat çalışmalarına devletçe verilen değer in ilk önemli görüntüsüdür.

⁹ *Türk Dil Kurultayı Müzakere Zabıtları*, s. 455-456; Zeynep Korkmaz *Atatürk ve Türk Dili* (Belgeler), s. 195-201, Belge 92, s. 207-208, Belge 98; *Türk Dili Belleten*, S.3 (1933).

3- Dilimiz, kendi yapı ve işleyişine uymayan *intihap, maişet, mahrukat, tezelzül, tevahhuş, şayia, adem-i itilâf, lâyemut, bîkarar, nâçar, nikhîn, ceza-yı nakdî, tolerans, plasman, zatî* gibi yağınlarca kelimeyi atarak bunların yerine *seçim, geçim, yakıt, akaryakıt, sarsıntı, ürküntü, söylenti, uyumsuzluk, ölümsüzlük, çaresiz, iyimser, para cezası, hoşgörü yatırımı, özlük* gibi Türkçe karşılıklar koymakla, Türkçeleşme doğrultusunda büyük bir yol almıştır.

İnkılâp uygulaması ile yazı dilimize kazandırılan yeni kelimelerin bir kısmı da *alan, araç, asalak, aylak, denetlemek, deprenmek, kavşak, kınamak, doruk, güleş, onarmak, uyarmak, ürün, yozlaşmak* gibi halk ağızlarından alınmış olan verilerdir. Bunların aklamak, arıtmak, ayrıkstı, bun, görkem, konuk, köken, nitelik, sonuç, tanık, tartışma gibi eski dil kaynaklarından aktarılmış olanları da vardır. *Arabî/Arapça, yevmî/günlük nüfuzlu/güçlü, kat'iyet/kesinlik, mücrim/suçlu, maznun/sanık, tenvîr etmek/aydınlatmak, tezkîb etmek/yalanlamak* gibi birçok kelime de dilimize çeviri yolu ile kazandırılmış olan sözlerdir. Bunlara *ayırım, basın, bitki, bölüm, çözüm, seçim, dokunulmazlık, sömürge, bilirkişi, gökdelen, içgüdü, sağduyu, sıkıyönetim, uçaksavar, dolmuş, biçerdöver* gibi dilimizin türetme ve birleştirme yolundan yararlanılarak yapılmış veya doğrudan doğruya halk tarafından bulunmuş olan sözleri de ekleyebiliriz.

4- Ayrıca, terimler üzerindeki çalışmaların da belirtilmesi gerekir. 1937 yılından başlayarak günümüze kadar çeşitli bilim dallarındaki terimlere Türkçe karşılıklar aranmış; bunlardan bir kısmı tutunmuş ve yaygınlaşmıştır. Hatta, bu gün kullandığımız matematik terimlerinin çoğu, 1937 yılında doğrudan doğruya Atatürk tarafından hazırlanmış olan terimlerdir.

5- Cumhuriyet devrinde ilk defa olarak Türk dili üniversitelere girmiş; dilimizi tarihî derinliği ve coğrafi genişliği içinde öğretim ve araştırma konusu olarak ele alan Türk Dili kürsüleri, Türk Dili ve Edebiyatı bölüm ve anabilim dalları açılmıştır.

6- Atatürk, 1932-1936 yılları arasındaki başlangıç çalışmalarının yeterince başarılı olamadığını görüyordu. Bunun nedeni, o günün içinde bulunduğu şartlar nedeniyle, yapılan çalışmaların bilim kaynağından yeterince beslenememiş olmasıydı. O ele aldığı bütün işlerde başarıya ulaşmayı ilke edinmiş bir devlet adamı olarak, dil ve tarih çalışmalarını sağlam temele oturtacak yeni bir yol araştırıyordu. İşte 1935 yılında, daha sonra Batıdan getirttiği bilim adamlarıyla güçlendirdiği *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi*'ni bu amaçla kurmuştur. Fakültenin adını da kendisi koymuştur. Bu fakülte herhangi bir Edebiyat Fakültesi olarak düşünülmemiştir. Türk dilini, Türk tarihini, Türk coğrafyasını kaynaklarına inerek ve yan dallarının yardımı ile de beslenerek araştırarak ve bilim adamları yetiştirecekti. Bu nedenle adında da bir ayrıcalık olmalıydı. Bu fakülte ayrıca, Dil ve Tarih Kurumlarını besleyecek elemanları yetiştirecekti. Böylece Atatürk dil çalışmalarını da bilim temeline oturtmak istiyordu. 1936 yılının Türkiye Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında, Dil ve Tarih Kurumlarının az zaman içinde millî akademiler hâline dönüşmesini isteyerek, Türk dili çalışmalarının Kurum içinde de bilimsel rayına oturtulması gereğine işaret etmesi,¹⁰ Bu bakımdan çok anlamlıdır. Atatürk'ün bu dileği, 1983 yılında 2876 sayılı kanunla gerçekleştirilmiştir.

¹⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 2, s. 194; AKDYYK. Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1989, s. 404.

7- Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millî değerlere ve Türk diline sırt çevirme bilinçsizliğine karşı, dil seferberliği ilân edilerek Türkçe sevgisinin yaratılması ve dilde bilinçlenmenin yaygınlaştırılması da şüphesiz Cumhuriyet devrinin eseridir. Eğer bugün herbirimiz duygu ve düşüncelerimizi yazılı veya sözlü olarak dile getirirken kendimizi daha açık bir Türkçe kullanma duygusuna kaptırıyor isek, bu bilinçlenmeyi dil inkılâbına borçluyuz.

8- Cumhuriyet devrinde Türk diline verilen bu değer ve üniversitelerde açılan Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri sayesinde, Türkçenin kaynaklarına inen, coğrafi yayılmasını göz önünde bulunduran derinlemesine araştırma ve incelemeler yapılmış; eğitim-öğretim faaliyeti dışında yüzlerce bilimsel eser ve araştırma yayınlanmıştır. Ayrıca, *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Türkoloji Dergisi* gibi bilimsel dergilerde yerli ve yabancı bilim adamlarının yayımladığı yazılar, yalnız bizde değil, bütün Türk dili bilim dünyasında aranır ve izlenir olmuştur. Cumhuriyetten önce Türkoloji ve Türk dili merkezleri Rusya'da, Macaristan ve Almanya'da kurulmuşken, Cumhuriyet Türkiye'si'nde bu alandaki gelişmelerle, Türkiye, Türkolojinin ve Türk dilinin çalışmalarının ana merkezi durumuna gelmiştir. İst. Üniv. Edebiyat Fakültesinin düzenlediği Milletler Arası Türkoloji Kongreleri, Türk Dil Kurumunca düzenlenmiş olan Türk Dili Kurultayları ile 1983 yılından sonraki Milletler Arası Türk Dili Kongreleri, Seçkin üyelerin katıldığı ve karşılıklı tartışmalara dayanan Türk-Sovyet Kollokyumları vb. faaliyetler, Türk bilim adamlarının yabancı bilimsel kurum ve kuruluşlardaki üyelikleri bu durumun göstergeleridir.

Bu gün Karşılaştığımız Bazı Sorunlar

Cumhuriyet devrinde, Türk dilindeki bu önemli gelişmeler belirtildikten sonra, şimdi kendimizi bir öz eleştiriden geçirerek, bu 70 yıllık süredeki çalışmalarda acaba çizilen amaç ve hedeflere tam olarak ulaşılabilmiş midir? Uygulamada aksaklık ve yanlışlıklar olmamış mıdır? sorusunu yöneltebiliriz.

Bunlara verilecek cevapta öncelikle şunu belirtmek isteriz ki, yukarıda açıklandığı üzere, çok büyük bir hamlenin ifadesi olan değerli çalışmalar ve yayınlar yapılmış olmasına rağmen, bu alandaki bütün kaynak eserlerimizin, dil ve edebiyat ürünlerimizin bilimsel ölçülerle işlenerek gün ışığına çıkarılması, elbette zamana ihtiyaç gösteren bir iştir. Eldeki malzeme eksikliğinin, başlangıçta yeterli sayıda bilim kadrolarının oluşturulamamasının sonucu olarak bu gün elimizde hâlâ derinlemesine işlemiş çok yönlü sözlük ve gramerlerimizle, bizde hazırlanmış etimoloji sözlükleri yoktur. Karşılaştırmalı gramerlerimiz, lehçe ve ağız sözlüklerimizle, dil atlaslarımız da hazırlanamamıştır. Oysa, bu konular daha *I. Türk Dili Kurultayı*'ndan sonra hazırlanan çalışma programında yer alan ana maddeler arasındadır. Bu gecikmenin sebeplerinden biri de Türk Kültürü ürünlerinin belirli bir zaman çerçevesine sığdıramayacak kadar çok ve zengin oluşudur.

Ayrıca, dil inkılâbının uygulama yöntemi ve kullanılan ölçüler bakımından da bu gün dilimizi sıkıntıya sokan birtakım sonuçlar ortaya çıkmıştır. Gerçi, dil inkılâbının yürütülmesi yolundaki çalışmalar sırasında tam hazırlıklı bir bilim kadrosunun bulunmaması dolayısıyla, daha Atatürk devrinde de bazı dalgalanmalar ve doğrudan sapmaları olmuştu. Ancak, kültürün öteki alanlarında olduğu gibi, bu alanda da milletine başöğretmenlik yapmış olan Atatürk, gelişmeleri yakından izlemek suretiyle, sakıncalı

gidişi önleyebiliyordu. Nitekim 1932'den sonraki dönemde, inkılâp heyecanı içinde ağır basan "tasfiyecilik" uygulamasını frenlemek için söylediği şu sözler ilgi çekicidir: "Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur. Maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Biz daha önce kurtarmaya bakalım."¹¹ Yine, 1936 yılında dil konusundaki bir sohbet sırasında: "Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat bunları Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Birkaç gün önce Ahmet Cevat Bey'e söyledim; "ketebe" "yektübü" Arabın'dır; "kâtip" "mektup" Türkün'dür"¹² sözleri ile de Türkçeleşmiş ve dile maledilmiş kelimelerin değil, dile yabancı kalmış kelimelerin atılması gereğini bir kere daha hatırlatıyordu. Durum böyle iken, A t a t ü r k 'ten sonraki dönemde dili Türkçeleştirme çalışmalarının zaman zaman dil inkılâbının öngördüğü temel ilkelere aykırı bir yönde yol alması ve bazı kesimlerde, özellikle 1960-1980 arasındaki dönemde, bu gidişin politize edilerek "arı Türkçecilik", "Öz Türkçecilik", "ilericilik" adları altında ve Tüzükte yapılan değişiklikler ile sürekli devrim anlayışına bağlı bir akım hâline gelme eğilimi göstermesi, buna paralel olarak dilde bilinçlenmenin yanlış yola doğru çekilmesi, bugün karşımıza çözüm bekleyen önemli birtakım sorunlar çıkarmıştır. Bunda, dil inkılâbının A t a t ü r k 'ten sonra da uzun süre olgunlaşmış bir bilim ve sanat ortamı içinde değil de daha çok dernekçilik anlayışına bağlı amatör dilseverler eliyle yürütülmüş olmasının da büyük payı vardır.

Bu gün karşımıza çıkan ve çözüm bekleyen başlıca sorunları şu noktalarda toplayabiliriz:

1- Dilimize zorlama yoluyla girmiş olan kelimelerin dilin gelişmesi yönünde yarattığı tıkanıklıklar,

2- Millî eğitim yöntem ve programındaki yetersizlik dolayısıyla yetişen gençlerin Türkçe'yi yeterince öğrenememeleri ve üniversitelerde Türk dili açısından takviyeye ihtiyaç duyulması,

3- Ülkede eser okuma oranının ve kültür eserlerine karşı ilginin azlığı,

4- Türkçeleşmiş bir kısım kelimenin dilden atılması yüzünden (*akıl, aşk, kalp, eser, kültür, şarkı, şair*) vb. kelime dağarcığımızda meydana gelen daralma... Bu daralma yüzünden, bir kelimeye çeşitli kavram ve anlamın yüklenmesi dolayısıyla dilin anlatım gücünde beliren zayıflama. Nitekim bugün gençlerimiz "vak'a", "vakta, gerçek", "durum", "şey", "duygu, his" kavramlarını artık hep *olay* kelimesi ile karşılmaktadırlar.

5- Dilimizde kendini gösteren kelime ve kavram boşlukları ile bilim ve teknik alanlarındaki terimlerin karşılanabilmesi için, Türkçenin bu kez de kapısını yaygın ölçüde Batı dillerinden geçme kelimelere açmış olması. Batı kaynaklı kelimelerin dilde bu denli yaygınlık kazanması, yeni bir tehlike oluşturmaktadır.

6- Bir diğer sorun da konuşmalarda, yazılı metinlerde, basılı ve sözlü iletişim araçlarında rastladığımız imlâ, telâffuz ve anlatım yetersizliği ile ilgili sorunlardır.

7- Atatürk devrinden başlayarak çeşitli bilim dallarında türetme veya tercüme yoluyla kazanılmış olan güzel Türkçe terimlerimiz vardır. Ancak, bu konuda da daha bilim adamlarının kendi bilim dallarında ortaklaşa kabul edebilecekleri nitelik ve

¹¹ Falih Rfıkı Atay, *Çankaya (Atatürk Devri Hatıraları)*, C. 2, Derya yay. İstanbul 1961, s. 451, 452.

¹² Abdülkadir İnan, "Atatürk Devrine Ait Bir Hatıra", *Türk Kültürü Dergisi*. S. 85 (Ankara 1969), s. 2.

genellikle birer terim sistemi kuramadığı için, bugün çeşitli bilim ve teknik alanlarına giren terim konularında köklü çalışmalara ihtiyaç göstermektedir. Türk Dil Kurumunun çözüm getirmek üzere üzerine eğildiği ana konulardan biri de budur.

8- Türk dili alanında yeni dünya şartlarının ortaya koyduğu bir sorun da Türk dünyasında gerçekleştirilmesi arzu edilen ortak bir iletişim ve yazı dili konusudur. Bilindiği gibi Türk dili bölge, zaman ve siyasî kuruluş ayrılıklarına rağmen, XIII. yüzyıla kadar yazı ve edebiyat dili olarak tek bir kol hâlinde ilerlemiştir. Bundan sonra da dil tarihinin tabii gelişme şartlarına bağlı olarak Doğu ve Batı Türkçeleri hâlinde iki ana kol olarak yol almıştır. Ancak, XIX. yüzyılda Batı Türkistan'ın Rusların, Doğu Türkistan'ın da Çinlilerin eline geçmesinden ve 1917 Bolşevik ihtilâlinde sonra da Sovyet Rusya'da kendini gösteren politik düzenlemeler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ne bağlı Türk Cumhuriyet ve topluluklarında birbirinden farklı alfabe ve lehçelere dayanan, sun'î yeni Türk yazı dillerinin oluşturulmasına yol açmıştır. Böylece, XIX. yüzyıla kadar Doğu Türkçesi temelinde yol alan klâsik ortak yazı dili parçalanmış; bunun yerine Rusça resmî bir iletişim dili hâline getirilmiştir.

1991 yılında Komünizmin çökmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin dağılması üzerine, Kafkasya'da ve Asya Türk Cumhuriyetlerinde kendini gösteren yeniden yapılanma hareketi, Türk dünyasında ortak bir iletişim ve yazı dili konusunu gündeme getirmiştir. Bu cumhuriyetlerle Türkiye Cumhuriyeti arasındaki karşılıklı siyasî, diplomatik, ticarî, sınaî kültürel ilişkiler ve eğitim alanındaki işbirliği, esasen bu gelişmeyi pratik yoldan başlatmış durumdadır. Üzerinde durulacak husus, bu pratik gelişmeye ek olarak alınması gereken yönlendirici bilimsel tedbirlerdir. Biz, uzun vadedeki sağlıklı gelişmenin bu yolla gerçekleşebileceği görüşündeyiz.

Türk dilinin bu günkü sorunlarını başka bir yazımızda ayrıntılı olarak ele aldığımız¹³ için burada ayrıntıya girmeden sorunları madde başları hâlinde göstermekle yetinmiş bulunuyoruz. Yalnız, sözlerimizi, dil ve kültürden hareket edilerek bu gün millî birliğimiz açısından siyasî bir tehlike oluşturmuş bulunan güncel bir konuya da kısaca dokunarak bitirmek istiyoruz:

9- Evet, bugün karşımızda duran siyasî bir tehlike hâline gelmiş olan en önemli sorun, dil yoluyla millî birlik ve bütünlüğümüzü parçalamak üzere başvuru taktiktir.

Güneydoğu'da yaşayan ve "Kürt" diye adlandırılan vatandaşlarımız, Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce ve sonra bini aşan yüzlerce yıl birarada aynı tarihi, aynı kültürü, aynı vatani paylaşılan, aynı bayrağa gönül veren, bütün savaşlarda vatan, millet ve bayrak uğruna beraberce şehit düşen, tasada ve sevinçte bir, yurttaşlık haklarında eşit insanlar oldukları hâlde, bu insanları sanki yüzyıllar süren müstakil bir devletleri, müstakil bir kültürleri ve kültür unsurları varmış gibi sun'î bir Kürt kimliği, Kürt özgürlüğü ve Kürt dilinde yayın yapma iddiası ile bizden koparmaya çalışmak, dış düşmanlarımızın ve onların içteki gafil maşalarının, ülkemizi Sevr öncesi parçalama plânına düşürme gayretlerinin ifadesidir.

Tekrar ederek vurgulamak isteriz ki, yukarıda belirttiğimiz gerçekleri, tarihî kaynaklara, arşiv belgelerine, vergi tahrir defterlerine dayanılarak yapılmış olan bilimsel

¹³ Zeynep Korkmaz, *Dilimizin Dünkü ve Bu günkü Sorunları ve Çözüm Yolları*, Türk Dili S. 500 (Ağustos 1993), s. 155-180.

araştırmalar da ortaya koymuş bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan ve farklı isimlerle adlandırılan Oğuz, Türkmen, Kanklı, Kıpçak, Yörük, Kürt gibi aşiretler arasında bir köken ayrılığı yoktur. Aksine bir ülke ve tarih birliği, bir gelenek ve kültür birliği vardır.¹⁴

Dil ve tarih alanında yapılan araştırmalar da elde bir koz gibi kullanılan Kürt adının gerek Anadolu'da gerek Orta-Asya Türk dünyasında çok eskiden beri etnik bir anlam taşımadığını ortaya koymuştur. Bunların Kürt adına kasıtlı olarak etnik bir köken bulmaya çalışan iddiaları, dil ve köken bilgisi araştırmaları ile çürütülmüştür. Nitekim, *Kürt* adı ve buna köken olarak gösterilen Pers, Med, Sasanî gibi İrani unsurlarda da Arî dillerde de mevcut değildir. "Kürt" (Kürd) ve bunun çokluk şekli olan "Ekrâd" kelimelerine yalnız Arap kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu kaynaklarda da "iskân edilmemiş konar-göçer Türkmenler" için kullanılmıştır.¹⁵ Eski Osmanlı kaynaklarındaki bilgi de aynı niteliktedir.

Kürt sözünün kelime anlamına gelince: Bu söz Uyg., Kazk., Kırg., Karaçay, Kaz. Tat., Şor, Soyon ve Yakut lehçelerinde yaygın olarak "kar yığını", "yeni yağmış kar", "karların dağlarda oluşturduğu yığıntı" "kar dağı", "kar denizi" anlamlarına gelmektedir. Anadolu'da da damlardaki ve yüksek yerlerdeki karların süpürülüp toplanması için "kürümek" fiili kullanılır. Bu kelime lehçelerde ve Anadolu ağızlarında "bir türlü kayın ağacı", "kerestelik ağaç" vb. anlamlar ile de kullanılmıştır. Kelimenin *körti*, *kürtik*, *körtük*, *kürtük*, *hörtük* şekillerinde ses değişmelerine uğramış türleri de vardır.¹⁶

Yine belirtelim ki, bugün sosyal antropoloji bilimi de artık dünyada ırkların sürekli olarak birbirine karışmış olduğu ve saf ırk bulunmadığı gerçeğinden hareket ederek ve toplum yapısındaki ırk anlayışını reddederek kültür antropolojisine yönelmiş durumdadır. Bu bilimsel gerçeği Atatürk, ta 1920'li yıllarda görerek ülkemizde bir kültür milliyetçiliği uygulamış; 1924 Anayasası'na da "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlanan herkes Türktür" hükmünü koydurmuştur.

Doğu ve Güney-doğu Anadolu'daki Kürt vatandaşlarımızın konuşma dilleri, geçirdikleri tarihî, sosyal ve kültürel şartlara bağlı olarak Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin karışmasından oluşmuş bir ağız niteliğindedir. Evet ağız niteliğindedir. Tıpkı, Erzurum ağızı, Kastomunu ağızı, Konya ağızı, Aydın ağızı, Muğla ağızı gibi. Dolayısıyla ve elbette aralarında bazı ayrılıklar da olacaktır. Durum böyle iken ve dünyadaki gelişmeler açısından Amerika Birleşik Devletleri; çeşitli ırk, mezhep ve milliyetlere mensup kitleleri sadece 200 yıllık bir kaynaşmadan sonra "Amerikan vatandaşlığı" ilkesi altında toplamışken; Avrupa, artık yavaş yavaş Avrupa milletleri anlayışını terkederek, Avrupa topluluğundan "Avrupa birliği anlayışına uzanan ve kültür birliği görüşüne dayanan gelişmeler gösterirken; Sovyet Rusya Ortodoks birliği temelindeki anlaşmalara ağırlık verirken; bizde etnik ayrılık iddialarını körüklemek, dış düşmanlarımızın eski plânlarının yeniden sahneye konmasıdır. Bu düşmanların kendi çıkarları uğruna ülkemizin birlik ve bütünlüğünü parçalama amacı giden politik ve siyasî oyunlardır.

Dilin, kültürün yapı taşı olarak bir milletin birlik ve bütünlüğü açısından ne kadar önemli bir işlevi olduğunu, konuşmamızın giriş bölümünde belirtmeye çalışmıştık.

¹⁴ Tuncer Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası*, TKAE. yay., Ankara 1986 s. 8

¹⁵ *Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu*, TKAE. yay., Ankara 1985 s. 59-61.

¹⁶ Not 15'te g.e., s. 61 ve ö.t.

Bugün içinde bulunduğumuz ve siyasî tehlike karşısında aydınlar olarak, halk olarak ve Türk gençliği olarak çok uyanık olmamız hepimizin Türk dil ve kültüründe birlik bilinci ile kenetlenmemiz gerekiyor. Dil ve kültür ayrılığı safsatasına, hatta Anadolu'da bir kültür mozaiği bulunduğu saplantısına bel bağlayarak, dış düşmanlara maşalık eden gafilere de artık bu "gaflet ve dalâlet" uykusundan çoktan uyanmaları gerektiğini etkin tedbirlerle hatırlatmak düşüyor.

Türk Kültürü Araştırmaları 1992 Oktay Aslanapa Armağanı, Ankara 1995, s. 257-271.